

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 614.2(497.4-17)"18/19"

Prejeto: 27. 3. 2008

**Katarina Keber**

dr. zgod., znanstvena sodelavka, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU,  
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana  
e-pošta: katarina.keber@zrc-sazu.si

## **Bolnice in upravno-zdravstvena ureditev v Mežiški dolini na prelomu 19. stoletja**

### IZVLEČEK

Organizacija zdravstvenih okrožij v Mežiški dolini konec 19. stoletja se je naslonila na zdravstvene ustanove, zdravnike bratovskih skladnic in industrijskih obratov rudnika svinca v Mežici, železarne na Prevaljah, premogovnika na Lešah in železarn grofa Thurna iz srede in druge polovice 19. stoletja. V močno industrializirani Mežiški dolini so namreč v Črni, na Prevaljah, na Lešah in v Guštanju pod okriljem bratovskih skladnic delovale kar štiri bolnice. Po sprejetju koroškega deželnega zdravstvenega zakona leta 1884, ki je zdravstveno oskrbo urejal na občinski ravni, sta v Mežiški dolini nastali dve zdravstveni okrožji: Zgornja Mežiška dolina in Guštanj. Leta 1893 je sedež novega zdravstvenega okrožja postal tudi Dravograd.

### KLJUČNE BESEDE

*bolnice, zdravstvena okrožja, zdravniki, bratovske skladnice, Mežiška dolina, Dravograd, Koroška, 19. stoletje, 20. stoletje*

### SUMMARY

#### **HOSPITALS AND ADMINISTRATIVE-HEALTH REGULATION IN MEŽIŠKA DOLINA (RIVER MEŽA VALLEY) AT THE TURN OF THE 19<sup>TH</sup> CENTURY**

*The organisation of health care districts in Mežiška dolina at the end of the 19<sup>th</sup> century leaned on health service institutions, physicians of fraternal funds and industrial plants of lead mines in Mežica, ironworks in Prevalje, coalmine in Leše, and the ironworks of count Thurn from the middle of the 19<sup>th</sup> century. Namely, in the highly industrialised Mežiška dolina, as many as four hospitals were under the patronage of fraternal funds in operation in Črna, Prevalje, Leše and in Guštanj. After the adoption of the Carinthian provincial health service law in 1884, which regulated health service on communal level, two health service districts were formed in Mežiška dolina: Zgornja Mežiška dolina and Guštanj. In 1893, Dravograd became the seat of the new health service district as well.*

### KEY WORDS

*Hospitals, health service districts, physicians, fraternal funds, Mežiška dolina, Dravograd, Carinthia, 19<sup>th</sup> century, 20<sup>th</sup> century*

Problematika razvoja zdravstva je del siceršnjega zgodovinskega politično-gospodarskega okolja, saj se je moderno zdravstvo lahko začelo razvijati šele takrat, ko se je začela modernizirati tudi sama družba. Prelomnico v tem pogledu predstavljajo razsvetljenske reforme Marije Terezije v drugi polovici 18. stoletja, ko so reforme v Habsburški monarhiji posegle tudi na področje organizacije zdravstvenega sistema. Z reformami študija medicine in s sestavo Splošnega zdravstvenega zakona leta 1770 je svetovalec Marije Terezije zdravnik Gerhard Van Swieten sprožil proces reforme zdravstva, ki je potem v naslednjem – 19. stoletju – omogočil postopen razvoj organizirane oblike stalne državne skrbi za javno zdravje.<sup>1</sup> Z državnim zdravstvenim zakonom leta 1870, ki je v monarhiji prvič celovito urejal področje zdravstva, so bili vzpostavljeni temelji moderne zdravstvene ureditve. Zakon so v naslednjih desetletjih nadgradili posebni deželni zdravstveni zakoni, ki so urejali zdravstvena razmerja na nižjih, občinskih ravneh. Dežela Koroška je svoj zdravstveni zakon dobila 9. februarja 1884,<sup>2</sup> dežela Kranjska pa 24. aprila 1888.<sup>3</sup>

V drugi polovici 19. stoletja so se kot del uprave postopno oblikovale državne in deželne zdravstvene oblasti. S pomočjo uredb in predpisov, ki so vedno bolj natančno urejali posamezna zdravstvena področja, pa so zdravstveni ukrepi med ljudmi postajali vedno bolj razširjeni. Z razvojem medicinske in drugih naravoslovnih znanosti kot tudi s postopno diferenciacijo zdravstvenih ustanov od socialnih in človekoljubnih, kot je bila na primer preobrazba večjih spitalov v moderne bolnice ter z zgoščevanjem javne zdravstvene mreže v deželah, so bili v monarhiji vzpostavljeni tisti mehanizmi, ki so v 20. stoletju omogočili razvoj modernega javnega zdravstvenega sistema.

Vzporedno z javnim zdravstvom so soobstajali zdravniki z zasebnimi praksami, katerih storitve so bile plačljive in posledično za večino prebivalstva težko oziroma popolnoma nedosegljive. Potrebo po čim gostejši in učinkoviti javni zdravniški mreži so še posebno močno razgalile različne epidemije. Če ne prej, so oblasti med nasilnimi epidemijami kolere v 19. stoletju ugotovile, da zdravnikov in ranocelnikov v javnem zdravstvu močno primanjkuje.<sup>4</sup>

Tako iz literature kot tudi iz arhivskih virov o zgodovini zdravstva v Mežiški dolini konec 19. in v začetku 20. stoletja je razvidno, da so bili poleg slovenjgraškega pomembni zdravstveni centri tudi v Mežiški dolini. Ta del današnje Koroške v Republiki Sloveniji je bil skupaj z Dravogradom in Jezer-

skim do konca prve svetovne vojne, torej v času Avstro-Ogrske, del zgodovinske dežele Koroške. Večino arhivskih virov, ki se nanašajo na zgodovino Mežiške doline in Dravograda pred letom 1918, hranijo fondi Koroškega deželnega arhiva v Celovcu (Kärntner Landesarchiv), nekaj tudi Avstrijski državni arhiv na Dunaju (Österreichisches Staatsarchiv).

Obdobje, ki se ga najstarejši Korošci še spominjajo, je čas od konca prve svetovne vojne naprej – obdobje po letu 1918 torej, ko so Mežiška dolina, Dravograd in Jezerško v novi Državi SHS (kasneje Kraljevini SHS) postali združeni z glavnino ostalega slovenskega ozemlja. Nova država (senžermenska) meja je omenjena območja odrezala od njihovih starih koroških upravnih središč. Upravno središče za Mežiško dolino je bilo Okrajno glavarstvo Velikovec, sodna okraja Pliberk in Železna Kapla; upravno središče za Dravograd pa Okrajno glavarstvo Volšperk (*Wolfsberg*) in sodni okraj Šentpavel (*St. Paul*).<sup>5</sup>

Glavna značilnost Mežiške doline v 19. stoletju je bila intenzivna industrializacija (rudarstvo in železarstvo) in velika gostota prebivalstva.<sup>6</sup> V rudniku svinca v Mežici, premogovniku na Lešah, železarni na Prevaljah in jeklarskih obratih grofa Thurna tako v Guštanju kot tudi v Črni in Mežici, je delalo veliko rudarjev in železarniških delavcev. Premogovnik na Lešah, ki je deloval med leti 1820–1935 je bil v obdobju 1835–1855 po proizvodnji največji premogovnik na slovenskem narodnostnem ozemlju. Leta 1871 so v leškem premogovniku zabeležili rekordno proizvodnjo 64.000 ton in imeli zaposlenih 846 delavcev.<sup>7</sup> Glavni porabnik leškega premoga je bila železarna na Prevaljah (1835–1899), lastniki tako premogovnika kot tudi železarne pa so bili bratje Rosthorn. Leta 1855 je železarna, v kateri so izdelovali železniške tračnice, osi in kolesa za vagoni, zaposlovala okrog 600 delavcev. S tem, ko je prevaljski železarni uspel tehnološki preboj in je z lastnim, leškim rjavim premogom v pečeh dosegla dovolj visoke temperature ter obenem uspela pri premogu izkoristiti tudi drobljivi del, sta leški premogovnik in prevaljska železarna postala najpomembnejša obrata na Slovenskem, železarna pa je zaradi tehnoloških inovacij postala vseavstrijskega pomena.<sup>8</sup> Glede števila in moči parnih strojev v težki industriji in rudarstvu so v obdobju okoli leta 1862 Prevalje z Lešami prekašale vso ostalo industrijo in rudnike na slovenskem ozemlju.<sup>9</sup> Proti koncu 19. stoletja se je zaradi zmanjševanja proizvodnje v dolini zmanjševalo tudi število delavcev,

1 Več v: Lesky, Österreichisches Gesundheitswesen.

2 Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, III, str. 44.

3 Deželni zakonik za Vojvodino Kranjsko, 1889.

4 Glej: Keber, *Čas kolere*.

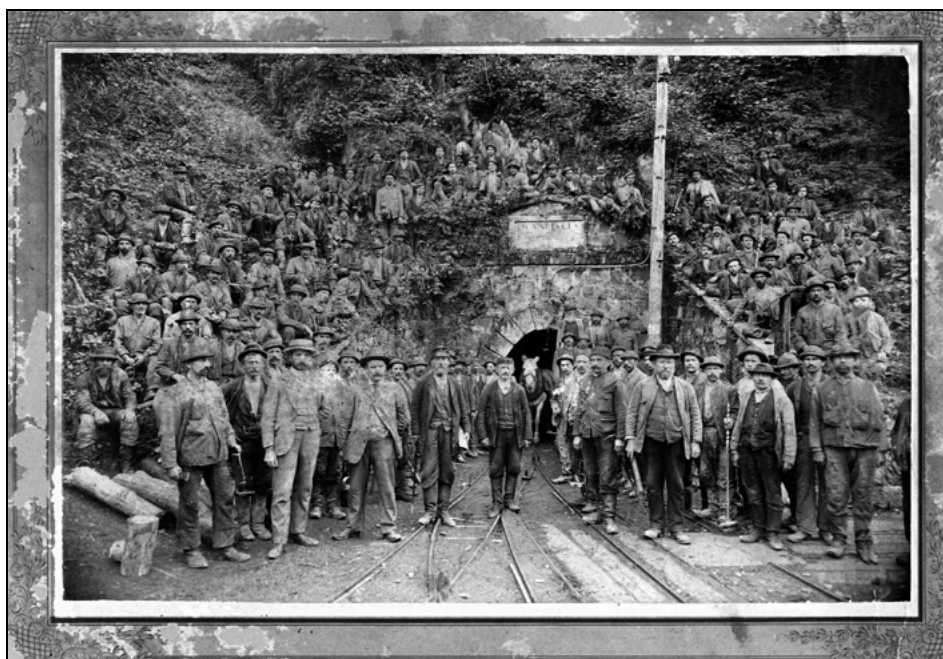
5 Leksikon občin za Koroško.

6 Glej: Medved, *Mežiška dolina*.

7 *Srečno! Srečanje rudarjev leškega rudnika*, str. 16–17.

8 Krivograd, *Prispevki k zgodovini Koroške krajine*, str. 40.

9 Šorn, *Začetki industrije*, str. 201.



Leški rudarji pred vhomom (Franciscus) v premogovnik konec 19. stoletja (Družinski arhiv Berte Pavlinec).

sploh po zaprtju prevaljske železarne leta 1899 in premogovnika na Lešah leta 1935. Nasprotno pa je guštanjska jeklarna konec stoletja doživljala vzpon, leta 1892 je zaposlovala 304 delavce.<sup>10</sup> V mežiškem rudniku svinca je bilo leta 1903 zaposlenih od 700 do 800 ljudi. Gosta naseljenost v močno industrializirani dolini pa je tudi pri organizaciji zdravstva odigrala odločilno vlogo.

#### Bolnice in bratovske skladnice v Mežiški dolini

Dežela Koroška je na začetku 20. stoletja imela tri javne bolnice in 17 privatnih. Javne bolnice so bile naslednje: Splošna bolnica v Celovcu (*Allgemeine Krankenhaus*) s 610 posteljami, Bolnica cesarja Franca Jožefa (*Kaiser Franz Josef – Krankenhaus*) v Beljaku s 130 posteljami in Špital nadvojvodinje Marije Valerije (*Erzherzogin Marie Valerie – Spital*) v Volšperku s 130 posteljami.<sup>11</sup> Med privatne so med drugim spadale tudi bolnice, ki so bile ustanovljene v industrijskih središčih za potrebe delavcev in njihovih družin. V Mežiški dolini so bile štiri tovrstne bolnice in sicer na Lešah (*Werksspital in Liescha*), na Prevaljah (*Werk-/Reserve-/Bergspital Prävali*), v Črni (*Werksspital in Schwarzenbach*) in v Guštanju (*Werksspital Streiteben*).<sup>12</sup> Namenjene so

bile rudarjem in železarniškim delavcem ter njihovim družinam. Podobne bolnice so obstajale tudi v drugih koroških industrijskih središčih kot na primer v Hüttenbergu, kjer je bil špital Alpinske montanske družbe (*Werksspital der Alpinen Montangesellschaft in Hüttenberg*) leta 1906 s 16 posteljami, v Bleibergu je bil rudniški špital (*Bergrevier-Spital in Bleiberg*) s 15 posteljami, v Rablju špital (*K. k. Werksspital in Raibl*) s petimi posteljami in v Podkloštru (*Arnoldstein*) rudniški špital (*Bergrevier-Spital in Arnoldstein*) s štirimi posteljami.<sup>13</sup>

Vse štiri bolnice v Mežiški dolini so ustanovile bratovske skladnice obeh rudnikov in železarn.<sup>14</sup> Z začetkom industrializacije se je namreč v obliki bratovskih skladnic za rudarje in tovarniške delavce razvilo tudi zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Avstrijski splošni rudarski zakon z dne 23. maja 1854 je uvedel obvezno zavarovanje za vse rudarje.<sup>15</sup> Iz blagajn bratovskih skladnic so se delavcem plačevale tako boleznine kot tudi pokojnine. Njihovi bolni člani so imeli pravico do brezplačne zdravniške pomoči, zdravlil in oskrbe v bolnicah. Delavcem so odtegljaje za vplačila bratovski skladnici odtegovali od plač oz. mezd. Prispevki, ki so jih delavci vplačevali v skladnice, so bili različni. Medtem ko so v Thurnovih podjetjih delavci v 70. letih 19. stoletja prispevali v skladnico 5% zaslužka, so na Prevaljah in Lešah vplačevali 3% od plač. Boleznine

<sup>10</sup> Medved, *Mežiška dolina*, 42.

<sup>11</sup> Kärntner Amts- und Adress- Kalender 1908, str. 218.

<sup>12</sup> Kärntner Amts- und Adress- Kalender, letniki 1905, 1907–1916; Frick, *Geschichte der Krankenhäuser*, str. 16. Karl Frick za Guštanj, Prevalje in Leše navaja nekoliko drugačna imena bolnic in sicer: Werksspital in Gutenstein, Berg-u. Werksspital in (Liescha-) Prävali.

<sup>13</sup> Kärntner Amts- und Adress- Kalender 1908, str. 218.

<sup>14</sup> Natančneje delovanje bratovskih skladnic na področju zdravstva bo predmet nadaljnjih raziskav.

<sup>15</sup> Šorn, *Premogovniki in njihovi rudarji*, str. 83.

so v raznih rudnikih plačevali različno in sicer od 1/2 dne do 2/3 dnevnega zaslužka. K pogrebnim stroškom so prispevali v Mežiški dolini 5 gld., na Prevaljah so krili stroške pogreba v celoti. Pravico do pokojnine so delavci večinoma dosegli po desetih letih dela, na Prevaljah, Lešah in v Thurnovih fužinah so to pravico dobili po osmih letih dela.<sup>16</sup>

Prevaljska železarna in njen leški rudnik sta statute za bratovsko skladnico dobila leta 1858 (Statuti bratovske skladnice pri Rosthorn-Dickmannovem podjetniškem kompleksu Prevalje). Ker je takrat v fond skladnice vplačevalo že 1200 rudarjev in delavcev, skladnica pa je imela že 90.000 gld. kapitala, Jože Šorn sklepa, da je bila ustanovljena že zelo zgodaj, verjetno že v 30-ih ali 40-ih letih 19. stoletja. Bratovska skladnica Prevalje–Leše je imela leta 1871 102.766 gld. kapitala in je bila po premoženju najbogatejša od vseh skladnic na slovenskem narodnostnem ozemlju. Bratovska skladnica idrijskega rudnika, na primer, je imela istega leta 77.435 gld. kapitala.<sup>17</sup> V Črni so ustanovili bratovsko skladnico leta 1863,<sup>18</sup> v Guštanju leta 1871.<sup>19</sup>

Proti koncu 19. stoletja, okoli leta 1895, so se izoblikovale "krajevne bratovske skladnice", za katere je bilo značilno, da so bili vanje vključeni rudniki ali obrati manjšega geografsko zaokroženega ozemlja. Na slovenskem narodnostnem ozemlju se je do prve svetovne vojne izoblikovalo 18 krajevnih bratovskih skladnic, ki so delovale tudi po razpadu Avstro-Ogrske.<sup>20</sup> V Mežiški dolini so delovale naslednje: 1) Krajevna bratovska skladnica na Ravnah (Guštanj) je vključevala premogovnik Holmec, jeklarno in elektrarno na Ravnah, kamnolom Zelovec in kovačnico v Mežici; 2) Krajevna bratovska skladnica na Lešah je obsegala premogovnik, elektrarno in žago; 3) Krajevna bratovska skladnica v Mežici<sup>21</sup> je obsegala rudnik svinca, topilnico v Žerjavu, elektrarno, žago, tovarno cevi in šiber ter valjarno.<sup>22</sup>

### Bolnica na Lešah

O tem, kdaj je bila leška bolnica zgrajena, obstajajo različni podatki. Še najbolj verjetno je, da so bolnico ustanovili najkasneje do leta 1854. Drago Plešivčnik namreč navaja podatke, ki so se ohranili z ustnim izročilom, da naj bi se ljudje v bolnici

zdravili že leta 1854. *Sirkova Lojzka je povedala, da je umrla njena babica v leški bolnici 1854. leta ... Stefan, 83-letni rudar na Lešah, je vedel povedati, da je bil njegov ded "na parah" v mrtvašnici [ki je bila del bolnice] 1860. leta, ko ga je v jami ubilo.*<sup>23</sup> Vsekakor pa ustanovitelji bolnice na Lešah niso bili lastniki rudnika grofje Henckli [v. Donnersmarck],<sup>24</sup> kot lahko ponekod preberemo,<sup>25</sup> saj so slednji (Hugo, Lazarus in Arthur grofje Henckel von Donnersmarck-Beuthen) kupili rudnik šele leta 1899. Večinski lastniki rudnika so bili od leta 1822 namreč bratje Rosthorn.<sup>26</sup> Stavbo bolnice sta leta 1937 od rudnika odkupila Ivan Dretnik in Jakob Plešivčnik in jo priredila v dvodružinsko stanovanjsko hišo.<sup>27</sup>

Zunanji izgled stavbe se kljub spremembi namembnosti vse do danes ni bistveno spremenil. Poslopje je še vedno pritlično in pravokotne oblike. V njem so bile za časa bolnice urejene tri bolniške sobe za dvajset bolnikov, soba za bolniškega strežnika (znana sta bolničarja Natek in Gutovnik ter sestra Pičivalnik) in preiskovalna soba. Na zahodni strani so bili še prizidki in sicer kuhinja, pralnica (vaškuhna), stranišča in mrtvašnica. V pralnici sta bila dva bakrena kotla za izkuhanje perila. V potoku pod bolnico sta stali dve leseni vedri, v kateri je bila po lesenem žlebu speljana voda iz potoka in sicer za potrebe splakovanja perila.<sup>28</sup> Nekaj časa so hrano bolnikom prinašali iz restavracije Pri Majsterlu na Lešah.<sup>29</sup> V bolnici so zdravili izključno leške rudarje in njihove družine. Zdravljenje v bolnici je bilo obvezno za vse samske rudarje (bolnike), poročeni pa so se lahko zdravili in negovali tudi doma.<sup>30</sup> Bolnica svojega stalnega zdravnika ni imela, ampak je bolnike obiskoval zdravnik s Prevalj, nekaj časa tudi zdravnik iz Črne, katerega naj bi vozil furman s kolesljem.<sup>31</sup> Vsaj med letoma 1905–1911 je bil za Leše (*für das Lischauer Revier*) pristojen zdravnik Gustav Herbst, v letih 1912–1913 zdravnik Wilhelm Schwab in 1914 zdravnik Julius Mochsitz. V letih 1915 in 1916 je bilo mesto zdravnika, ki bi skrbel tudi za Leše, nezasedeno.<sup>32</sup>

Bolnike, ki so morali biti operirani, so knapi sprva odnašali na posebnih nosilih do železniške postaje na Prevaljah (kasneje s pomočjo sanitetnega

16 Oder, Oris načina življenja, str. 140.

17 Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji, str. 88, 94–95.

18 Oder, Rudarji rudnika Mežica, str. 138.

19 Oder, Oris načina življenja, str. 140; Mohorič, *Industrializacija*, str. 221.

20 Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji, str. 98.

21 Nekaj gradiva Krajevne bratovske skladnice Mežica, ki je delovala v obdobju 1863–1945, hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu AS 408.

22 Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji, str. 98–99. Ni jasno, na katera leta se podatki nanašajo – ker manjka bratovska skladnica prevaljske železarne, gre vsekakor za čas po letu 1899.

23 Plešivčnik, Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece, str. 230.

24 Družina Henckel v. Donnersmarck je v 19. stoletju posedovala gradove v Labodski dolini. Še danes so lastniki gradu v Wolfsbergu.

25 *Srečno! Srečanje rudarjev leškega rudnika*, str. 6; Ivartnik, Prva bolnica v Mežiški dolini, str. 61.

26 Mohorič, *Industrializacija*, str. 209.

27 Družinski arhiv Berte Pavlinec, Situacijski načrt Leš z dne 14. 4. 1937.

28 Ivartnik, Prva bolnica v Mežiški dolini, str. 61.

29 Plešivčnik, Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece, str. 230.

30 Prav tam.

31 Ivartnik, Prva bolnica v Mežiški dolini, str. 61–62.

32 Kärtner Amts- und Adress- Kalender, letniki 1905 in 1907–1916.



*Stavba bolnice na Lešah danes (foto: K. Keber).*

vozička na dveh kolesih), odkoder so jih z vlakom prepeljali v Celovec.<sup>33</sup> Veliko bolnikov naj bi se v bolnici zdravilo leta 1919 zaradi epidemije griže. V zvezi s prenehanjem delovanja bolnice se omenja več letnic; to naj bi se zgodilo leta 1919 oziroma v letih 1921/1922.<sup>34</sup>

Znano je, da je leško bolnico poleg hüttenberske in guštanjske leta 1904 obiskal deželni zdravstveni inšpektor dr. Wilhelm Hölzl iz Beljaka, vendar pa natančno poročilo o tem zaenkrat še ni bilo najdeno.<sup>35</sup> Dvainšestdesetletni dr. Wilhelm Hölzl je bil za c. kr. deželnega zdravstvenega inšpektorja imenovan 14. februarja 1904. Poleg koroških industrijskih središč je nadziral tudi zdravstvene razmere na železniških gradbiščih, še posebej se je zanimal za zdravstveno stanje delavcev in okoliškega prebivalstva. V njegovo območje zdravstvenega nadzora so spadala tudi gradbišča železnic v alpskem delu Kranjske, ki svojega zdravstvenega inšpektorja še ni imela.<sup>36</sup>

**Bolnica v Guštanju** je bila urejena za potrebe železarne grofa Thurna (*Werkspital von der Graf Thurn'schen Stahlgewerkschaft*). Ko jo je leta 1904 obiskal deželni zdravstveni inšpektor dr. Wilhelm Hölzl, so bolnico dograjevali, saj je inšpektor pri

obisku naletel na gradbišče.<sup>37</sup> Dr. Hölzl je bolnico ponovno obiskal leta 1908 in v poročilo zapisal, da ima bolnica dve sobi s samo petimi posteljami in da ima svojo majhno hišno lekarno ter sobo za strežnika. Inšpektor je ugotovil, da so bolnico bolj redko uporabljali.<sup>38</sup> Natančna lokacija bolnice zaenkrat ni znana.

**Bolnica na Prevaljah** naj bi za potrebe železarne delovala verjetno od srede 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, po propadu železarne leta 1899 pa glede na podatke v *Kärntner Amts- und Adress- Kalender* (Tabela 1) skupaj z bolnico na Lešah. Bolnišnica naj bi bila ustanovljena leta 1855 in sicer sprva kot priključek obratni ambulanti prevaljske železarne.<sup>39</sup> Drago Plešivčnik navaja katastrske podatke, in sicer naj bi bila stavba prevaljske bolnice zgrajena leta 1840.<sup>40</sup> Pred letom 1894 naj bi bolnica imela 8 postelj, od omenjenega leta dalje pa med 18 in 20 postelj.<sup>41</sup> Bolnica je delovala v eni od najstarejših hiš v prevaljskem Trgu. Vendar pa je imela prevaljska železarna svojega ranocelnika in kirurga že pred letom 1842, leta 1853 je omenjen tudi bolniški strežnik.<sup>42</sup>

<sup>33</sup> Plešivčnik, *Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece*, str. 230.

<sup>34</sup> Proje [Oder], *Leše, leški rudarji*, str. 30.

<sup>35</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 27293-905.

<sup>36</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36/1, k. 2466, št. 5229, 8738.

<sup>37</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 27293-905.

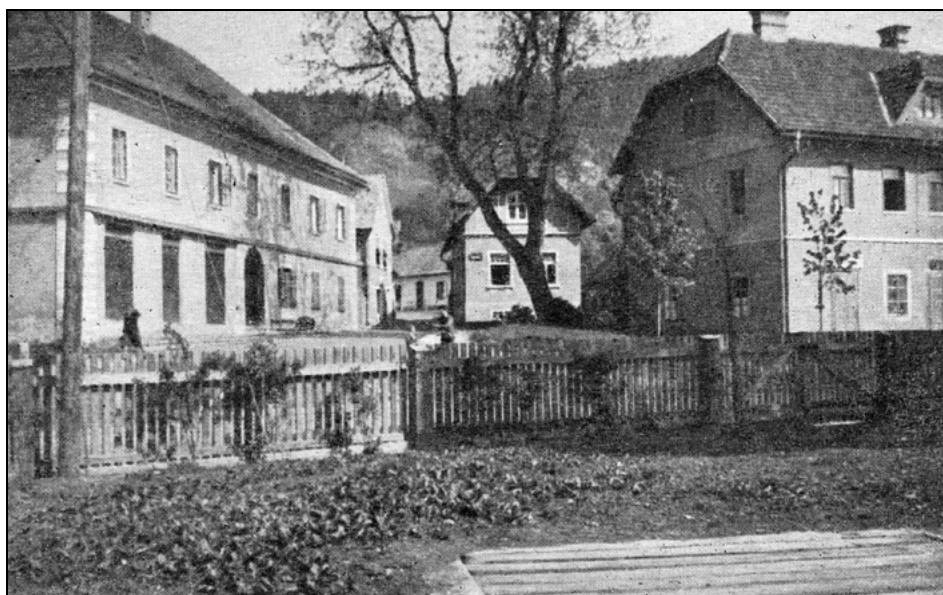
<sup>38</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 2319-09.

<sup>39</sup> Oder, *Oris načina življenja*, str. 140.

<sup>40</sup> Plešivčnik, *Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece*, str. 232.

<sup>41</sup> Frick, *Geschichte der Krankenhäuser*, str. 16.

<sup>42</sup> Oder, *Oris načina življenja*, str. 139.



*Razglednica Prevalj iz 20-ih oz. 30-ih let 20. stoletja. Levo je stavba, v kateri je bila bolnica Železarne Prevalje (Zasebna zbirka Dragomirja Benka).*

Med prvimi železarniški zdravniki je znan Ignaz Prem (1804–1858), ki je pokopan na starem prevaljskem pokopališču ob cerkvi Marije Device na Jezeru.<sup>43</sup> Za bolnišnične bolnike je namreč skrbel zdravnik bratovske skladnice oz. tovarniški zdravnik.

Zdravniku je prevaljska bratovska skladnica plačevala letno 600 gld. plače in 90 gld. draginjske doklade. Prevaljska železarna je kot prispevek bratovski skladnici k zdravnikovi plači dodala 230 gld., stanovanje, vrt, kurjavo in dva konja. Prav tako je skladnica plačevala lekarnarja in sicer s 400 gld. letno, železarna pa mu je kot prispevek skladnici plačevala stanovanje, vrt in kurjavo. Železarna je plačala tudi ureditev bolnice in lekarne ter nakup kirurških instrumentov.<sup>44</sup>

**Bolnica v Črni.** Črnjanski zdravnik Rudolf Ramšak je leta 1954 zapisal, da je bil *zaradi potrebe rudarske industrije v Črni zdravnik že odkar ljudje pomnijo.*<sup>45</sup> Začetki črnjanske bolnice so bili v hiši Elize Kuzijan, po domače pri Špecu,<sup>46</sup> saj naj bi bila konec 19. stoletja v majhni hiši sredi Črne že zasilna rudniška bolnica.<sup>47</sup> Leta 1903 je rudnik zgradil poslopje za novo bolnico, po Ramšakovih podatkih s petnajstimi posteljami, ki je v tej obliki ostala vse do leta 1927, ko jo je Krajevna bratovska skladnica v

Mežici povečala na 35 postelj.<sup>48</sup> Sicer se prvi ranocelnik kirurg v Črni omenja leta 1819, kirurg leta 1833. V štiridesetih letih 19. stoletja imajo v Črni okrajnega ranocelnika, leta 1863 rudniškega ranocelnika.<sup>49</sup>

Že omenjeni deželni zdravstveni inšpektor dr. Wilhelm Hölzl iz Beljaka je črnjansko bolnico obiskal med 28. in 30. majem leta 1906. Istega leta je namreč inšpektor v okraju Velikovec obiskal občine Djekše, Mežica, Črna, Bistrica in Libuče.<sup>50</sup> V poročilu je zapisal, da gre pri črnjanski bolnici za novogradnjo iz zadnjih let na zelo prijetnem zemljišču. Bolnica ima kapaciteto 19 postelj v eni veliki in treh manjših sobah, od katerih se ena soba uporablja za izolirnico. Poleg tega imajo tudi opremljeno operacijsko sobo, kopalnico s kopalniško pečjo, stanovanje za strežnika in njegovo ženo ter dnevni prostor za rekonvalescente. Bolnica ima še lastni dovod pitne vode. V sosednji hiši sta bili urejeni tudi mrtvašnica in prostor za dezinfekcijo.<sup>51</sup> V inšpektorjevem letnem poročilu o stanju v Črni je poleg pohvale glede prostornosti bolnice izpostavljen tudi podatek, da se je število delavskih hiš v Črni pred kratkim povečalo na zdajšnjih 77 z 220 stanovanji za delavce.<sup>52</sup>

<sup>43</sup> Nagrobna plošča Ignazu Premu (25. 9. 1804–8. 7. 1858) na pokopališču ob cerkvi Device Marije na Jezeru na Prevaljah; Sudodolčan-Dolenc in Jukič, Biografski leksikon Občine Prevalje, str. 422–423.

<sup>44</sup> Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji, str. 89.

<sup>45</sup> Ramšak, Zdravstvo v Zgornji Mežiški dolini, str. 6.

<sup>46</sup> Plešivčnik, Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece, str. 232.

<sup>47</sup> Ramšak, Zdravstvo v Zgornji Mežiški dolini, str. 6.

<sup>48</sup> Prav tam. Glej tudi: Oder, Rudarji rudnika Mežica, str. 135.

<sup>49</sup> Oder, Oris načina življenja, str. 139.

<sup>50</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 28066-06, 34725-07.

<sup>51</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 28066-06.

<sup>52</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 34725-07.



*Bolnica v Črni pred drugo svetovno vojno – druga stavba z leve proti desni (Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, fototeka).*

Zdravnik Simon Hohenwarter je v Črni deloval kot okrožni in rudniški zdravnik od leta 1903 do leta 1926, ko ga je za leto dni zamenjal zdravnik Anton Grebenc. Slednjega je do prihoda zdravnika Adolfa Ramšaka leta 1927 nadomeščal zdravnik Suher s Prevalj. Adolf Ramšak, ki je v Črni ostal do leta 1957, je skupaj z ženo zdravnico Marijo Štuhec skrbel tako za bolnico kot tudi za zunanjo, ambulantno službo. V Črni pa sta tako prvič delovala kar dva zdravnika.<sup>53</sup> Zakonca Ramšak sta se ukvarjala tudi z zdravljenjem zastрупitev s svincem (t. i. saturnizem) med mežiškimi rudarji. V tridesetih letih 20. stoletja sta zdravnika za topilniške delavce uvedla mesečne zdravniške preglede. Število zastrupljenec je v obdobju 1932–1941 padlo na 6 do 10 letno.<sup>54</sup>

Problema saturnizma so se zavedali vsaj že konec 19. stoletja, saj se sanitarni ukrepi oz. izboljšave proti zastrupitvi v črnjanskem rudniku svinca omenjajo v poročilu o napredku asanacije v koroških občinah leta 1900, ko naj bi bili primeri zastrupitev že zelo redki.<sup>55</sup> V rudniku je takrat delalo med 700 in 800 delavcev. Na podlagi rudniških poročil je bilo leta 1901 med delavci 8 primerov zastrupitve s svincem, kar je terjalo 76 bolniških dni (5–18 bolniških dni na bolnika), leta 1902 pa je za zastrupitvijo zbolelo 20 delavcev (256 bolniških dni, 4–21 bolniških dni na bolnika). Zdravju nevarno naj bi bilo izključno delo v topilnici svinca, zato so tu delavci smeli delati le v intervalih po tri mesece. Rudniški zdravnik Simon Hohenwarter v poročilu dodaja, da

so obolele delavce takoj premestili na druga delovna mesta.<sup>56</sup> Zdravnik Hohenwarter je namreč z zdravljenjem saturnizma začel v skladu z vladnimi pravili iz leta 1908, ko je bilo že jasno, da saturnizem povzroča zaužitje ali vdihavanje svinčevega prahu.<sup>57</sup> R. Müller razmere v Žerjavu opisuje v knjigi *Die Bekämpfung der Bleigefahr in Bleihütten*, ki je izšla leta 1908: ... *razmere v Žerjavu so žalostne. Okolica topilnice je pokrita s svinčevim prahom. Od letne produkcije 4000 ton, se ga kar 100 ton raztrese na okoliške strehe in tla. Kljub urejenim jedilnicam, dobri hrani, presenetljivo urejenim umivalnicam, ščetkam za zobe in nohte in kljub strogemu higienskemu režimu je leta 1903 prišlo na 153 mož 39 zastrupitev.*<sup>58</sup> Na osnovi podatkov Franciške Šmid-Borovnik lahko ugotovimo, da je bilo obolelih znatno več, kot pa jih navajajo zgornja rudniška poročila za leta 1900–1902 in R. Müller za leto 1903. Njeni podatki namreč zajemajo tako svinčeve kolike kot tudi druge bolezni (želodčni in črevesni katar), v katerih se je skrivala zastrupitev s svincem v rudnikih svinca in v topilnici v Žerjavu v letih 1894–1903.<sup>59</sup>

Zanimiva so opažanja deželnega zdravstvenega inšpektorja Hölzla iz leta 1906 glede topilnice svinca v Žerjavu (*Bleischmelzhütte Scheriau vor Schwarzenbach*), saj v zvezi z njo pravi, da so sanitarni pogoji za delavce dobri. Poskušali so zaježiti izpuste svinca v prahu in dimu. Delavcem so uredili kopalnice s tuši, dobro naj bi bilo poskrbljeno tudi

<sup>53</sup> Plešivčnik, *Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece*, str. 233–234.

<sup>54</sup> Šmid-Borovnik, *Zgodovina saturnizma*, str. 12.

<sup>55</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, III. Teil, 36, k. 2427, št. 6109/902.

<sup>56</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, III. Teil, 36, k. 2427, št. 3515/903.

<sup>57</sup> Šmid-Borovnik, *Zgodovina saturnizma*, str. 4.

<sup>58</sup> Prav tam, str. 5.

<sup>59</sup> Prav tam, Tabela 1, str. 11.



*Osebe in bolniki v črnjanski bolnici leta 1914 (Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, fototeka).*



*Osebe in bolniki v črnjanski bolnici po letu 1918 (Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, fototeka).*

za njihovo prehrano, obleko in stanovanja. Deželni zdravstveni inšpektor ni imel pripomb.<sup>60</sup>

Črnjanska bolnica je delovala najdlje od vseh štirih bolnic v Mežiški dolini. Po drugi svetovni vojni se je bolnica bratovske skladnice preoblikovala v javno bolnico. Leta 1963 so bolnico priključili k bolnici Slovenj Gradec, leta 1967 pa so bolnico v Črni dokončno ukinili.<sup>61</sup> Iz tabele 1 je iz razpolož-

ljivih, sicer nepopolnih podatkov razvidno, da se je v letih do zaprtja prevaljske železarne 1899 in nekaj let po njem največ ljudi zdravilo v prevaljski bolnici. Črnjanska bolnica pa je okoli leta 1905 prevzela primat med bolnicami tako po številu postelj kot tudi po številu bolnikov po posameznih letih. Znaten porast bolnikov v Črni je značilen za prva tri leta prve svetovne vojne 1914–1916, prav tako je v prvih dveh letih vojne število bolnikov naraslo tudi v leško-prevaljski bolnici.

<sup>60</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, 36, k. 2456, št. 28066-06.

<sup>61</sup> Plešivčnik, Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece, str. 234; Oder, Oris načina življenja, str. 140.



Tabela 1: Bolnice v Mežiški dolini<sup>62</sup>

Leto	<b>Bolnica na LEŠAH</b> <i>Das Werkspital Liescha</i>	<b>Bolnica v ČRNI</b> <i>Das Werkspital Schwarzenbach</i>	<b>Bolnica v GUŠTANJU</b> <i>Das Werkspital Streiteben/Gutenstein</i>	<b>Bolnica na PREVALJAH</b> <i>Das Werk-/Reserve-/Bergspital Prävali</i>
1898	-----	-----	-----	Das Werkspital in Prävali-Liescha 18 postelj 109 bolnikov
1899	-----	-----	-----	Das Werkspital in Prävali-Liescha 16 postelj 46 bolnikov
1900	-----	-----	-----	Das Werkspital 16 postelj 62 bolnikov
1905	16 postelj 16 bolnikov	7 postelj 126 bolnikov	-----	Das Reservespital in Prävali zugleich mit jenem in Liescha ausgewiesen.
1907	16 postelj 29 bolnikov	19 postelj 228 bolnikov	Das Werkspital Streiteben 6 postelj 3 bolniki	
1908	12 postelj 15 bolnikov	19 postelj 176 bolnikov	-----	
1909	-----	19 postelj 126 bolnikov	Das Werkspital Gutenstein 5 postelj 5 bolnikov	Das Bergspital Prävali 6 postelj 34 bolnikov
1910	-----	19 postelj 160 bolnikov	5 postelj 4 bolniki	20 postelj 16 bolnikov
1911	-----	19 postelj 144 bolnikov	5 postelj 0	20 postelj 24 bolnikov
1912	-----	19 postelj 151 bolnikov	5 postelj 0	20 postelj 11 bolnikov
1913	-----	19 postelj 194 bolnikov	5 postelj 4 bolniki	20 postelj 32 bolnikov
1914	-----	19 postelj 202 bolnika	5 postelj 6 bolnikov	12 postelj 79 bolnikov
1915	-----	19 postelj 228 bolnikov	5 postelj 4 bolniki	12 postelj 73 bolnikov
1916	-----	19 postelj 235 bolnikov	5 postelj 21 bolnikov	12 postelj 14 bolnikov

### Zdravstvena okrožja v Mežiški dolini in Dravogradu

Organizacija javne zdravstvene mreže se je po sprejetju koroškega deželnega zdravstvenega zakona z dne 9. februarja 1884 v Mežiški dolini naslonila na že obstoječe zdravstvo, ki je sprva delovalo pod okriljem tako bratovskih skladnic (rudnika v Mežici, premogovnika na Lešah, železarne na Prevaljah in železarskih obratov v Guštanju) kot tudi samih industrijskih obratov. Z ustanavljanjem zdravstve-

nih okrožij se je torej nadgradilo že obstoječe zdravstvo, ki je bilo doslej namenjeno izključno delavstvu in njihovim družinam. Oskrbe okrožnega zdravnika so namreč morali biti deležni vsi prebivalci določenega zdravstvenega okrožja, kar predstavlja pomemben napredek v procesu izgradnje javne zdravstvene mreže. Zdravstvena okrožja so lahko poljubno ustanovljale občine same, eno zdravstveno okrožje z okrožnim zdravnikom je lahko obsegalo več občin. V enem okrajnem glavarstvu je bilo lahko ustanovljenih več zdravstvenih okrožij. Služba okrožnega zdravnika je bila javna služba, okrožni zdravnik je bil deželni uradnik, saj je zakon urejal njegovo plačo in pokojnino. Najpomembneje pa je,

<sup>62</sup> Haus- und Geschäfts- Adress- Kalender, Klagenfurt, 1898–1900; Kärntner Amts- und Adress- Kalender, Klagenfurt, letniki 1905, 1907–1916.

da so bili okrožni zdravniki dolžni zdraviti vse sloje prebivalstva.<sup>63</sup>

V spodnjem delu javne deželne zdravniške hierarhije so bili okrajni zdravniki – vsak okraj je imel enega okrajnega zdravnika. Za Mežiško dolino je bil pristojen okrajni zdravnik v Velikovcu, za Dravograd okrajni zdravnik v Volšperku. Znotraj okrajev so občine do deželnega zakona same najemale bodisi ranocelnike bodisi zdravnike, če so jih bile seveda sposobne plačati. Po deželnem zakonu iz leta 1884 pa so se ustanavljala že omenjena zdravstvena okrožja, ki so obsegala več občin. Meje zdravstvenih okrožij so morale ostati znotraj političnih okrajev, deželna vlada pa je po eni strani morala poskrbeti, da se s tem ne ustvarijo nesmiselna in prometno nemogoča potovanja zdravnikov, po drugi strani pa tudi za probleme jezikovne narave.<sup>64</sup> Leta 1901 je bilo skupno koroško povprečje 1 zdravnik na 3312 prebivalcev, pri čemer je bilo najbolj neugodno razmerje v Okrajnem glavarstvu Velikovec, kjer je prišel 1 zdravnik na 5951 ljudi.<sup>65</sup>

V Mežiški dolini sta bili dve zdravstveni okrožji: Zdravstveno okrožje Guštanj in Zdravstveno okrožje Zgornja Mežiška dolina (Obermiessthal) s sedežem v Črni. Pod guštanjško zdravstveno okrožje so spadale občine Guštanj, Prevalje, Kotlje, Tolsti vrh in Šentanel pri Pliberku. Temu, da je bil sedež okrožja v Guštanju, sta leta 1905 neuspešno naspotovali občini Prevalje in Šentanel, saj sta hoteli sedež zdravstvenega okrožja iz Guštanjja prenesti na Prevalje. Njuna pobuda je bila zavržena z argumentom, da ima Guštanj izjemno dobro geografsko lego v razmerju do občin Prevalje, Kotlje in Tolsti vrh.<sup>66</sup> V obeh okrožjih v Mežiški dolini je deloval okrožni zdravnik, ki je moral zdraviti vse prebivalce. V praksi je bil to hkrati tudi rudniški oziroma tovarniški zdravnik bratovske skladnice. Za Guštanj so v zvezi z iskanjem novega okrožnega zdravnika med drugim zapisali ...v tem kraju si lahko zagotovi existenco le en zdravnik, ki uživa stalne prejemke okrožnega in tovarniškega zdravnika ...<sup>67</sup> Javnih lekarn Mežiška dolina v tem obdobju ni imela, v celotnem velikovškem okraju sta bili dve – v Pliberku in v Velkovcu. Iz poročila o pregledu javnih in hišnih lekarn (hišne lekarne so imeli zdravniki) za leto 1899 je razvidno, da je bilo v Okrajnem glavarstvu Velikovec poleg dveh javnih še šest hišnih lekarn, od katerih so bile kar tri v Mežiški

dolini – v Guštanju, na Prevaljah in v Črni.<sup>68</sup> Leta 1903 sta dobili hišno lekarno tudi Mežica in Dravograd.<sup>69</sup> Prvo javno lekarno v Mežiški dolini so leta 1926 odprli na Prevaljah.<sup>70</sup>

Zdravnik Josef Höhn je bil guštanjški okrožni zdravnik v obdobju 1899–1905. S 1. decembrom 1904 je službo zaradi nujnih družinskih razmer prekinil in odšel na delovno mesto topliškega zdravnika v toplice Radein.<sup>71</sup> Z izborom novega zdravnika Antona Skase, ki je 20. januarja 1905 zamenjal Josefa Höhna, se je strinjala tako bratovska skladnica kot tudi jeklarna grofa Thurna Streiteben.<sup>72</sup> Zdravnik Skasa, ki je v Guštanju ostal vse do konca prve svetovne vojne, je moral med drugim brezplačno zdraviti vse občinske reveže iz občin njegovega zdravstvenega okrožja.<sup>73</sup>

Na primeru pritožbe šentannelskega župana (St. Daniel bei Bleiburg) M. Kumpreja leta 1912 na Koroški deželni odbor je razvidno financiranje guštanjškega okrožnega zdravnika. Občina Šentanel se je namreč pritožila zaradi, po njihovem mnenju, previsokega prispevka, ki ga je morala letno plačevati za guštanjškega okrožnega zdravnika Antona Skaso. Bili so mnjenja, da ima zdravnik previsoko plačo. *Zakaj dobi okrožni zdravnik to remuneracijo, saj dobi sicer ekstra plačano cepljenje koz, službena potovanja itd. K temu morajo v času epidemij spet prispevati tudi občine. Čemu torej stalna remuneracija, ako se mora okrožnega zdravnika za vsako poslovanje zopet posebej plačati? Občina Prevalje plača le 80 kron, čeprav bi morala 150 kron, kar je za občino z velikimi industrijskimi podjetji z visoko davčno močjo gotovo prentezek prispevek [...] Prosimo torej, da se nam blagovolji prispevek popolnoma opustiti ali pa vsaj sorazmerno znižati.*<sup>74</sup> Leta 1912 je zdravnikova plača znašala 700 kron. Največjo vsoto 200 kron je prispeval Guštanj, 80 kron Prevalje, 50 kron Kotlje, 40 kron Tolsti vrh in 30 kron Šentanel; skupaj torej 400 kron.<sup>75</sup> Razliko do 700 kron so verjetno pokrival bodisi velikovski okraj in koroška deželna vlada bodisi bratovske skladnice in industrijska podjetja.

<sup>63</sup> Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko, leto 1889.

<sup>64</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 8216/1895.

<sup>65</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, III. Teil, 36, k. 2427, št. 27332/1900.

<sup>66</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 603.

<sup>67</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 20877/04. Prevod: *In diesem Orte nur ein Arzt, welcher die fixen Bezüge der Distrikts- und der Werksarzesstelle genießt, seine Existenz und sein Auskommen finden kann ...*

<sup>68</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, III. Teil, 36, k. 2427, št. 5991/1900.

<sup>69</sup> ÖSA, AVA, Ministerium des Innern, III. Teil, 36, k. 2427, št. 50090/03.

<sup>70</sup> Ivartnik, Prispevek o zdravstvu v koroški krajini, str. 138.

<sup>71</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 20877/04. Po vsej verjetnosti gre za Radence, kraj Radein pa je obstajal tudi na Tirolskem. V: Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften, str. 165.

<sup>72</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 20877/04, 2512/05.

<sup>73</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 2512/05.

<sup>74</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 17717/12.

<sup>75</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 724, št. 13806/12.

Tabela 2: Zdravniki v Mežiški dolini in Dravogradu<sup>76</sup>

leto	GUSTANJ <i>Gutenstein</i>	PREVALJE <i>Prävali</i>	ČRNA <i>Schwarzenbach</i>	SPODNJI DRAVOGRAD <i>Unterdrauburg</i>
1883	ranocelnik <b>Peter Augustin</b>	zdravnik <b>Franz Dworzak</b>	ranocelnik <b>Karl Schleifer</b>	ni podatka
1885	zdravnik <b>Otto Mayerhofer</b>	zdravnik <b>Franz Dworzak</b>	ni podatka	ranocelnik <b>Karl Schleifer</b>
1892	zdravnik <b>Franz Schaffler</b>	tovarniški zdravnik <b>Franz Dvoršak</b>	okrožni in praktični zdravnik <b>Josef Pauritsch</b>	ni podatka
1893	okrožni zdravnik <b>Franz Schaffler</b>	tovarniški zdravnik <b>Franz Dvorčak</b>	okrožni in praktični zdravnik <b>Josef Pauritsch</b>	ni podatka
1898	nezasedeno	tovarniški zdravnik (Hüttenverwaltung) <b>Franz Lukas</b>	okrožni in praktični zdravnik <b>Josef Pauritsch</b>	zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1899	okrožni in tovarniški zdravnik <b>Josef Höhn</b>	tovarniški zdravnik (Hüttenverwaltung) <b>Franz Lukas</b>	okrožni in rudniški zdravnik <b>Josef Pauritsch</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1900	okr. in tov. zdravnik <b>Josef Höhn</b>	tovarniški zdravnik <b>Franz Lukas</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Pauritsch</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1905	okr. in tov. zdravnik <b>Josef Höhn</b> babica: <b>Juliana Strauss</b>	tovarniški zdravnik <b>Gustav Herbst</b> babica: <b>Justine Senejak</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1907	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b> babici: <b>Juliana Strauss</b> <b>Maria Senitz</b>	tovarniški zdravnik <b>Gustav Herbst</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1908	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b> babici: <b>Juliana Strauss</b> <b>Maria Senitz</b>	tovarniški zdravnik <b>Gustav Herbst</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1909	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Wilhelm Schwab</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1910	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Wilhelm Schwab</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1911	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Wilhelm Schwab</b>	okr. in rud. zdravnik: <b>Simon Hohenwarter</b> zdravstveni koncipist: <b>Georg Blank</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1912	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Wilhelm Schwab</b>	okr. in rud. zdravnik: <b>Simon Hohenwarter</b> zdravstveni koncipist: <b>Georg Blank</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1913	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Julis Moschitz</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1914	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	zdravnik bratovske skladnice <b>Julis Moschitz</b>	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1915	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	ni podatka	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>
1916	okr. in tov. zdravnik <b>Anton Skasa</b>	ni podatka	okr. in rud. zdravnik <b>Simon Hohenwarter</b>	okrožni zdravnik <b>Josef Hoffmann</b>

<sup>76</sup> Klagenfurter Haus- und Geschäfts- Kalender, 1883 in 1885; Klagenfurter Haus-, Geschäfts-Adress- Kalender, 1892 in 1893; Haus- und Geschäfts-Adress Kalender, 1898, 1899 in 1900; Kärtner Amts- und Adress- Kalender, 1905, 1907–1916.

Na zdravnika Skaso se nanaša zanimiv dopis Narodnega sveta SHS za Mežiško dolino s sedežem na Prevaljah Narodnemu svetu v Ljubljani iz leta 1918, neposredno po koncu prve svetovne vojne in razpadu monarhije. Med drugim vsebuje tudi naslednje: *V celi Mežiški dolini nimamo nobenega slovenskega zdravnika. V tej dolini se nabaja jeklarna v Guštanju, rudokop v Črni in Mežici in premogokop na Lešah pri Prevaljah. V celi dolini se nabaja samo en zdravnik in sicer dr. Skasa v Guštanju, ki je kot zagrižen nemškutar zelo nepriljubljen. En slovenski zdravnik bi bil tembolj nujno potreben, ker dr. Skasa na poklic v oddaljene kraje navadno ne gre. Pripis: Tudi v Črni se nabaja zdravnik nemške narodnosti [Simon Hohenwarther], ki pa za Prevalje in okolico ne pride v poštev.*<sup>77</sup>

Svoje zdravstveno okrožje je leta 1893 dobil tudi Dravograd (Spodnji Dravograd). Prošnjo za ustanovitev zdravstvenega okrožja s sedežem v Dravogradu je občina Koroškemu deželnemu odboru poslala 15. septembra 1891 z utemeljitvijo, da so po eni strani že od leta 1889 brez zdravnika,<sup>78</sup> po drugi strani pa je Dravograd preveč oddaljen od sedežev drugih zdravstvenih okrožij (19 km od Šentpavla, 9 km od Guštanja in 9 km od Laboda). Na zdravnika v Labodu in Šentpavlu namreč niso mogli računati, saj sta pogosto do bolnikov prispela prepozno, zaradi njune oddaljenosti pa so bili previsoki tudi potni stroški, ki jih revno hribovsko prebivalstvo ni zmoglo. Ugotavljali so, da je v dveh letih, ko so bili brez zdravnika, umrlo več ljudi kot prej.<sup>79</sup> Kljub ustanovitvi zdravstvenega okrožja v Dravogradu leta 1893 pa slednje še nekaj časa ni zaživel, saj so sprva imeli težave z zasedbo mesta okrožnega zdravnika. Na razpis leta 1893 sta se prijavila mladi zdravnik Adolf Eckstein, ki je leta 1892 diplomiral na Medicinski fakulteti Univerze Karla Ferdinanda v Pragi in imel eno leto delovnih izkušenj v dunajski Splošni bolnici (*Allgemeines Krankenhaus*), in starejši občinski zdravnik Johann Portik iz Buzeta v Istri, ki pa je zaradi prenizke plače – razpisanih je bilo 550 kron letne plače – od prijave odstopil.<sup>80</sup> Izbrani zdravnik Adolf Eckstein je prav tako od službe okrožnega zdravnika odstopil, saj je medtem že sprejel delovno mesto tovarniškega zdravnika na Moravskem in sicer s plačo 1200 kron.<sup>81</sup> Poleg letne plače v višini 550 kron (250 kron je prispevala občina, ostalo Deželni odbor), je morala občina

zdravniku dati na razpolago tudi štirisobno stanovanje in zelenjavni vrt.<sup>82</sup>

Ker je razpis za okrožnega zdravnika leta 1893 propadel, je za Dravograd ostal pristojen šentpavelski okrožni zdravnik, ki je imel enkrat do dvakrat tedensko ordinacijo v Dravogradu. V načrtu je imela občina tudi ustanovitev zasilne lekarne, saj so sicer ljudje morali čakati na predpisana zdravila do naslednjega obiska okrožnega zdravnika iz Šentpavla.<sup>83</sup> Še leta 1895 je Okrajno glavarstvo Volšperk predlagalo, da bi občini Labod in Dravograd skupaj ustanovili zdravstveno okrožje s sedežem v Labodu.<sup>84</sup> Kdaj natančno je Dravogradu uspelo zaposliti okrožnega zdravnika, še ni znano. Vsekakor se je to zgodilo najkasneje do leta 1898, ko je to delovno mesto že zasedal zdravnik Josef Hoffman.<sup>85</sup>

### Zaključek

Organizacija zdravstva v Mežiški dolini, za katero je bila zaradi močnega industrijskega razvoja od 30.-ih let 19. stoletja dalje značilna velika gostota prebivalstva, je bila do konca 19. stoletja povsem odvisna tako od zasebnega kapitala industrijskih obratov kot tudi od sodelovanja industrijskih obratov in samoorganiziranih delavskih bratovskih skladnic. Skladnice, kamor so del plače vplačevali delavci sami, so si z industrijo stroške za zdravnike, bolnice, zdravila in drugo opremo pogosto delile. Posamezni zdravniki so bili tako obenem zdravniki bratovske skladnice in rudnika oziroma železarne. V Mežiški dolini so v nekem trenutku soobstajale kar štiri bolnice, kar po zaprtju prevajlske železarne in leškega rudnika ni bilo več vzdržno. Najdlje, do leta 1967, je delovala bolnica v Črni.

S koroškim deželnim zdravstvenim zakonom iz leta 1884 pa je dežela Koroška javno zdravstveno mrežo, ki je bila prej urejena le do okrajnega nivoja, razširila tudi na občine. Slednje so z medsebojnim povezovanjem v zdravstvena okrožja, kot sta bila v Mežiški dolini Zgornja Mežiška dolina in Guštanj, zdravniško oskrbo približale vsem prebivalcem občin. Podobno kot je opisana organizacija mreže okrožnih zdravnikov v Mežiški dolini in v Dravogradu, je bilo zdravstvo na občinski ravni organizirano tudi po drugih deželah Avstro-Ogrske. Ždi se, da je bila zdravstvena oskrba na industrializiranih območjih, kot je bila Mežiška dolina, boljša kot pa v bolj podeželskem okolju Dravograda. Dogajalo se je, da so stroške za okrožnega zdravnika poleg občin prispevale tudi različne industrijske družbe; okrožni zdravnik je bil hkrati tudi rudniški

<sup>77</sup> ARS, AS 33, 17/8, št. 944.

<sup>78</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 11832/1892. Pred letom 1889 se v Dravogradu omenja občinski zdravnik (Gemeindefarzt) Jellinek.

<sup>79</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 9008/1891, 3695/1892, 8183/1891.

<sup>80</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 20381/1893, 8832/1893.

<sup>81</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 9718/1893.

<sup>82</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 13368.

<sup>83</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 1916/1893.

<sup>84</sup> KLA, Kärntner Landesausschuss, XII, šk. 725, št. 8216/1895.

<sup>85</sup> Haus- und Geschäfts- Adress- Kalender, 1898, str. 92.

oziroma tovarniški zdravnik. Občine v bogatejšem industrijskem okolju so namreč stroške vzdrževanja zdravstvenega okrožja v primerjavi z občinami na podeželju lažje zmogle.

## VIRI IN LITERATURA

### VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 33, Deželna vlada v Ljubljani (1861–1929).

KLA – Kärntner Landesarchiv

Kärntner Landesausschuss.

ÖSA, AVA – Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv  
Ministerium des Innern.

Družinski arhiv Berte Pavlinec, Leše.

Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, fototeka.

Zasebna zbirka razglednic Dragomirja Benka, Prevalje.

### TISKANI VIRI

Allgemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. Wien, 1915.

Deželni zakonik za Vojvodino Kranjsko, 1889.

Ernst Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern mit besonderer Berücksichtigung der diesen Ländern gemeinsamen Gesetze und Verordnungen. III. Band, Wien, 1897.

Haus- und Geschäfts-Adress Kalender, Klagenfurt 1898, 1899 in 1900.

Kärtner Amts- und Adress- Kalender, Klagenfurt: Kleinmayr 1905, 1907–1916.

Klagenfurter Haus-, Geschäfts-Adress- Kalender, Klagenfurt 1892 in 1893.

Klagenfurter Haus- und Geschäfts- Kalender, Klagenfurt 1883 in 1885.

Leksikon občin za Koroško. Dunaj : C. kr. centralna statistična komisija, 1905.

### LITERATURA

Frick, Karl R. H.: *Geschichte der Krankenhäuser Kärntens, mit einer Einführung in die Geschichte des Krankenhauswesens in Österreich*. Klagenfurt : Carinthia, 1990.

Ivartnik, Franc: Prispevek o zdravstvu v koroški krajini. *Med Peco in Pohorjem 3* (ur. Janez Mrdavšič). Ravne na Koroškem : Kulturna skupnost Ravne na Koroškem, 1986, str. 136–148.

Ivartnik, Ivan: Prva bolnica v Mežiški dolini. *Koroški fužinar*, 1980, št. 1, str. 61–62.

Keber, Katarina: *Čas kolere: epidemije kolere na Kranjskem v 19. stoletju*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Krivograd, Alojz: *Prispevki k zgodovini koroške krajine*. Ravne na Koroškem : Koroški pokrajinski muzej, enota Ravne na Koroškem, 2004.

Lesky, Ěrna: *Österreichisches Gesundheitswesen im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus. Archiv für österreichische Geschichte*, 122. Band, 1. Heft. Wien, 1959, str. 1–228.

Medved, Jakob: *Mežiška dolina: Socialnogeografski razvoj zadnjih sto let*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1967.

Mohorič, Ivan: *Industrializacija Mežiške doline*. Maribor : Založba Obzorja, 1954.

Oder, Karla: Oris načina življenja v industrijskih naseljih Mežiške doline v obdobju kapitalizma. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 62 – Nova vrsta 27, 1991, št. 1, str. 134–145.

Oder, Karla: Rudarji rudnika Mežica in njihovo delo v obdobju 1918 do 1947. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLVI (Kresalov zbornik), 2006, št. 1, str. 125–144.

Plešivčnik, Drago: Kronika bolnišnic okrog Uršlje in Pece. *Med Peco in Pohorjem* (ur. Rajko Poberžnik). Maribor : Založba Obzorja, 1965, str. 217–234.

Proje [Oder], Karla: *Leše, leški rudarji in njihove sege in navade* (diplomska naloga, Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani). Ljubljana, 1984.

Ramšak, Rudolf: Zdravstvo v Zgornji Mežiški dolini. *Koroški fužinar*, 1954, št. 3–4, str. 6–9.

*Srečno! Srečanje rudarjev leškega rudnika, Leše 1984* (ur. Hedvika Gorenšek). Leše : Kulturnoumetniško društvo Leše, 1984.

Suhodolčan-Dolenc, Marija in Jukič, Greta: *Biografski leksikon Občine Prevalje*. Prevalje : Občina Prevalje, 2005.

Šmid-Borovnik, Frančiška: *Zgodovina saturnizma v Mežiški dolini* (diplomska naloga na podiplomskem študiju iz medicine dela, prometa in športa Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani in Univerzitetnega inštituta za medicino dela, prometa in športa Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana). Ravne na Koroškem, 1990.

Šorn, Jože: Premogovniki in njihovi rudarji v obdobju 1848–1918. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, VIII–IX, 1968–1969, št. 1–2, str. 3–102.

Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor : Založba Obzorja Maribor, 1984.



## ZUSAMMENFASSUNG

### Krankenhäuser und Sanitätsbehörden im Mežica-(Mieß-)Tal an der Wende zum 19. Jahrhundert

Die Problematik der Entwicklung des Sanitätswesens ist Bestandteil des übrigen historischen politisch-wirtschaftlichen Milieus, konnte das moderne Sanitätswesen doch erst dann entwickelt werden, als sich die Gesellschaft selbst zu modernisieren begann. Einen Wendepunkt bedeuteten diesbezüglich die aufgeklärten Reformen Maria Theresias in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts und das *Gesetz vom 30. April 1870, betreffend die Organisation des öffentlichen Sanitätsdienstes*, welches das Gebiet des Sanitätswesens in der Monarchie zum ersten Mal umfassend regelte. Das Gesetz wurde in den darauf folgenden Jahrzehnten durch besondere Landessanitätsgesetze ergänzt, die das Sanitätswesen auf der unteren Gemeindeebene reglementierte. Das Land Kärnten erhielt sein Sanitätsgesetz am 9. Februar 1884.

Für das Mežica-(Mieß-) Tal waren im 19. Jahrhundert eine intensive Industrialisierung (Bergbau und Eisenhüttenwesen) und eine große Bevölkerungsdichte charakteristisch. Im Bleibergwerk Mežica (Mieß), im Kohlebergwerk Leše (Liescha), im Hüttenwerk Prevalje (Prävali) und in den Eisenbetrieben des Grafen Thurn in Guštanj (Gutenstein), Črna (Schwarzenbach) und Mežica arbeiteten viele Bergleute und Eisenwerker. Die Bevölkerungsdichte spielte auch bei der Organisation des Sanitätswesens eine entscheidende Rolle.

Die Organisation des Sanitätswesens im Mežica-Tal hing bis Ende des 19. Jahrhunderts zur Gänze vom Privatkapital der Industriebetriebe ab sowie von

der Zusammenarbeit der Industrie mit den in Eigeninitiative gegründeten Bruderladen der Arbeiter. Die Bruderladen, in welche die Arbeiter selbst einen Teil ihrer Löhne einzahlten, trugen, zusammen mit der Industrie, oft die Kosten für ärztliche Behandlung, Arzneimittel und andere medizinische Ausrüstung. Einzelne Ärzte waren zugleich Ärzte der Bruderladen und des Bergwerks bzw. der Eisenhütte. Im Mežica-Tal bestanden zu einem bestimmten Zeitpunkt nicht weniger als vier Krankenhäuser der Bruderladen gleichzeitig, und zwar in Črna, Prevalje, Leše und Guštanj, was nach der Schließung der Eisenhütte in Prevalje (1899) und des Bergwerks in Leše (1935) nicht mehr gerechtfertigt werden konnte. Am längsten, bis 1967, blieb das Krankenhaus in Črna bestehen.

Durch das Kärntner Landessanitätsgesetz von 1884 wurde der öffentliche Sanitätsdienst im Land Kärnten, der sich bis dahin nur bis zur Bezirksebene ausdehnte, auch auf die Gemeinden ausgeweitet. Letztere machten durch Verbund zu Sanitätskreisen (etwa Zgornja Mežiška dolina/Obermießtal und Guštanj/Gutenstein) die Sanitätspflege allen Gemeindebewohnern zugänglich. Ähnlich wie das Kreisärztenetz im Mežica-(Mieß-)Tal und in Spodnji Dravograd (Unterdrauburg) war das Sanitätswesen auf Gemeindeebene auch in anderen Ländern Österreich-Ungarns organisiert. Allem Anschein nach war die Sanitätspflege in Industriegebieten, wie etwa im Mežica-Tal, besser entwickelt als im provinziellen Milieu von Spodnji Dravograd. Es kam vor, dass die Kosten für den Kreisarzt außer von den Gemeinden auch von verschiedenen Wirtschaftsunternehmen gedeckt wurden; der Kreisarzt war zugleich auch Bergwerksarzt bzw. Betriebsarzt. Den Gemeinden im wohlhabenderen Industriemilieu fiel es leichter, die Kosten für die Erhaltung des Sanitätskreises zu tragen als den Gemeinden in der Provinz.